

Тетяна НЕЗНАМОВА

**ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ
ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ
ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ**

Монографія

ЮРІНКОН ІНТЕР
Київ-2026

Рецензенти:

Водоп'ян Тетяна Вікторівна — кандидат юридичних наук, доцент, адвокат, медіатор, голова правління ГО «Центр медіації та діалогу», solicitor of England and Wales;

Ковальчук Надія Миколаївна — суддя-секретар судової палати з розгляду цивільних справ Рівненського апеляційного суду;

Пленюк Мар'яна Дмитрівна — доктор юридичних наук, професор, адвокат, старший партнер Адвокатського об'єднання «Перша колегія адвокатів України».

Незнамова Т. О.

Н44 Зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 160 с.

ISBN 978-966-667-967-6

У монографії, на основі норм чинного законодавства, здійснено теоретичне дослідження зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів. Монографія складається із двох розділів, у яких розгляд питань розпочинається із з'ясування історичних моментів становлення та розвитку договору, угоди та завершується підставами зміни умов договору за різними підставами.

Здійснено загальну характеристику існуючих підходів та позицій щодо визначення поняття цивільно-правового договору та його характеристики як правозмінюючого юридичного факту.

Охарактеризовано оферту і акцепт в динаміці зобов'язальних правовідносин. Відмежовано зміну умов договору як спосіб захисту від суміжних способів захисту цивільних прав та інтересів. Визначено особливості та наслідки зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів. Охарактеризовано згоду сторін як дієву підставу зміни умов договору. Виокремлено зміну умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї зі сторін договору у разі істотного порушення договору другою стороною як найбільш поширену підставу зміни умов договору. Охарактеризовано односторонню відмову від частини договірної зобов'язання як підставу зміни умов договору. Розкрито особливості істотної зміни обставин як підстави зміни умов договору.

Розгляд питань теорії тісно поєднаний з аналізом практики судів України, статистичного опитування суддів, що надає цій праці практичного значення.

Для широкого кола фахівців у сфері приватного права.

УДК 347.44(477)(02)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
----------------	---

РОЗДІЛ 1. ДОГОВІР ЯК ПРАВОЗМІНЮЮЧИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1.1. Поняття цивільно-правового договору та його особливості як правозмінюючого юридичного факту	8
1.2. Вплив оферти та акцепту на динаміку договірних зобов'язань	22
1.3. Зміна умов договору в аспекті захисту цивільних прав та інтересів.....	39

РОЗДІЛ 2. ПІДСТАВИ ЗМІНИ УМОВ ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Зміна умов договору за згодою сторін	70
2.2. Зміна умов договору за рішенням суду на підставі вимоги однієї із сторін договору у разі істотного порушення договору другою стороною	84
2.3. Зміна умов договору у разі односторонньої відмови	102
2.4. Зміна умов договору у зв'язку з істотною зміною обставин.....	119

ВИСНОВКИ.....	139
---------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	142
---------------------------------	-----

Додаток А. Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Київської державної академії водного транспорту імені Петра Конашевича-Сагайдачного.....	157
---	-----

Додаток В. Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Апеляційного суду Рівненської області.....	159
---	-----

ПЕРЕДМОВА

Динамічний розвиток майнового обороту, поява нових видів і типів цивільно-правових договорів, в умовах інтеграції України до Європейського простору та розробка в Європі та у світі численних рекомендаційних актів гармонізаційного спрямування, зумовлює нові виклики у сфері приватноправових відносин України загалом та вдосконалення цивільного законодавства зокрема. Важлива роль також відводиться цивільно-правовому захисту, за допомогою якого досягається відновлення порушених майнових прав або особистих інтересів, попередження і припинення дій, що порушують права та інтереси зацікавлених осіб тощо.

Загальновідомо, що договірне регулювання приватноправових відносин характеризується своєрідною гнучкістю, що певною мірою забезпечує насамперед задоволення інтересів учасників цивільного обороту. Тому, дослідження зміни умов договору, саме, як способу захисту цивільних прав, викликає значний науковий інтерес, обумовлює актуальність та формує потребу в ретельному науковому аналізі.

Теоретичним підґрунтям положень та висновків, сформульованих у монографії, стали наукові праці вчених-правознавців, які досліджують питання договірного регулювання приватноправових відносин, зокрема: О. І. Антонюк, О. А. Беляневич, С. М. Бервено, Т. В. Боднар, С. О. Бородовського, Т. В. Блащук, В. А. Васильєвої, В. В. Васильєвої, М. К. Галянтича, О. В. Дзери, І. О. Дзери, А. С. Довгерта, І. І. Зазуляка, І. Р. Калаура, І. С. Канзафарової, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, Р. А. Майданика, Г. К. Матвеева, М. Д. Пленюк, В. Д. Примака, З. В. Ромовської, М. М. Сібільова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Н. В. Федорченко, Є. О. Харитонова, Р. Б. Шишки, Я. М. Шевченко, В. Л. Яроцького, А. Г. Яреми та інших.

Праці зазначених дослідників заклали підвалини до розуміння категорії «зміна умов договору» та сформували основні підходи до правового регулювання договірних відносин. Водночас дискусійними залишаються питання принципів та закономірностей застосування такого способу захисту цивільних прав та інтересів, як зміна умов договору, окремої уваги потребують питання визначення

поняття, ознак та особливостей правового регулювання цього способу захисту суб'єктивних цивільних прав, його відмежування від суміжних способів захисту тощо.

Зважаючи на наведене, в роботі зазначається, що під зміною умов договору як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів слід розуміти дію юридичного характеру, що вчиняється у відповідь на невиконання чи неналежне виконання контрагентом договірних умов, або у разі настання реальної загрози порушення умов договору, з метою припинення такого порушення та відновлення порушених суб'єктивних цивільних прав кредитора. Доводиться, що зміна умов договору за своєю правовою природою є юридичною дією (правочином), спрямованою на зміну цивільних прав та обов'язків. Такі дії підпорядковуються загальним правилам щодо порядку вчинення правочину з урахуванням того, що сторони не укладають новий договір (як у випадку з новацією), а змінюють існуючі договірні умови.

Разом з тим договір, як юридичний факт, містить у собі певну модель обставин, які слугують виникненню, зміні та припиненню правовідношення, робиться висновок, що «зміну договору» слід розглядати як: а) спосіб захисту прав — у випадках порушення договору однієї із сторін (п. 6 ч. 2 ст. 16, ч. 2 ст. 651, ст. 615 ЦК України); б) здійснення сторонами своїх прав, що впливають із договірного правовідношення; в) спосіб захисту інтересу при зміні договору у зв'язку із істотною зміною обставин.

Звертається увага на схожість ознак істотності зміни обставин за договором із ознаками форс-мажорних обставин (випадок, непереборна сила). Попри наявність доволі схожих ознак, вони є діаметрально протилежними за своїм юридичним змістом поняттями, оскільки при істотній зміні обставин слід розуміти те, що заявник має на меті змінити договір і виконувати його умови у зміненому вигляді, а у випадку застосування поняття «форс-мажорні обставини» — заявник має на меті звільнення від відповідальності за невиконання договору.

Враховуючи вищевикладене, представлене монографічне дослідження є актуальним як з теоретичного, так і з практичного аспекту, адже є спробою авторки системно проаналізувати теоретичні засади щодо зміни умов договору як способу захисту цивільних прав та інтересів.

ПЕРЕДМОВА

Авторка висловлює щиру подяку рецензентам цієї монографії – доктору юридичних наук, професору, адвокату, старшому партнеру Адвокатського об'єднання «Перша колегія адвокатів України» *Мар'яні Дмитрівні Пленюк*, судді-секретарю судової палати з розгляду цивільних справ Рівненського апеляційного суду *Надії Миколаївні Ковальчук*, кандидату юридичних наук, доценту, адвокату, медіатору, голові правління ГО «Центр медіації та діалогу», solicitor of England and Wales *Тетяні Вікторівні Водоп'ян* за висловлені цінні поради та підтримку в підготовці цієї монографії, а також своїй сім'ї за допомогу, розуміння та сприяння у написанні цієї праці.

Авторка сподівається, що мети наукового дослідження досягнуто — сформульовані власні науково-практичні висновки поповнять методологічне підґрунтя приватного (цивільного) права та сприятимуть реалізації прав людини у сфері приватноправових відносин, а також продовжать наукову дискусію за монографічною тематикою.

РОЗДІЛ 1

ДОГОВІР ЯК ПРАВОЗМІНЮЮЧИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1.1. Поняття цивільно-правового договору та його особливості як правозмінюючого юридичного факту

Договір — це регулятор суспільних відносин, масштаб поведінки для осіб, котрі його уклали, і водночас засіб контролю за нею¹.

Договір — це різновид права, одна з його форм, адже право — це не лише закон².

Цивільно-правовий договір займає визначальне місце у регулюванні цивільно-правових відносин, адже є однією із центральних категорій цивільного права. Така роль цивільно-правового договору обумовлена, перш за все, його історією розвитку та визначальним значенням у регулюванні суспільних відносин³.

Договір має свою давню історію. У давнину договір, угоду, згоду називали «ряд»⁴.

Договір (контракт) був важливим джерелом зобов'язання. У Стародавньому Римі він являв собою згоду сторін, де визначалися права та обов'язки сторін, які знаходилися під захистом. Римське договірне зобов'язання було головною формою, за допомогою якої закріплювалися торговельні зв'язки та реміснича діяльність, зобов'язання відповідало інтересам відповідних верств населення⁵.

Римські юристи розглядали цивільно-правовий договір як двосторонню угоду, в якій чітко виражена воля двох сторін, спрямована на досягнення або припинення правового результату — виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків⁶. В цю епоху договір вважався підставою виникнення цивільних зобов'язань, а згодом сформувалася й класифікація договору, яка зберегла свою значи-

¹ Ромовська З. В. Українське цивільне право : Договірне право : Академічний курс. Львів : ПАІС, 2020. 464 с. С. 15.

² Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

³ Алексеев І. С. Поняття та функції цивільно-правового договору. Форум права, 2010. № 2. С. 7–10.

⁴ Словник української мови. Гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1977. Т. VIII. С. 922.

⁵ Скрипилев Є. В. Основи римського права. Конспект лекцій. Ось-89, 1998. 208 с. С. 153.

⁶ Підпригора О. А. Римське приватне право : підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. Вид. 3-є, переробл. і доповн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 440 с. С. 281.

1.1. Поняття цивільно-правового договору та його особливості як правозмінюючого юридичного факту

мість і актуальність до сьогодні⁷. Саме така система договорів забезпечувала надійну правову основу ділових відносин⁸, що стало беззаперечним фактором прогресу.

За сучасних умов життя договір не лише займає центральне місце в регулюванні майнового обігу, а й виступає основною правовою формою регулювання ринкових відносин. Як юридичний факт слугує не лише підставою для виникнення цивільних правовідносин, а й для їх зміни та припинення. Отже, договір — це загально-правове явище, яке унормовує стосунки між сторонами. Тобто є законом для обох його сторін.

Враховуючи те, що узагальненого визначення договору, придатного для всіх сфер права, не існує, розглянемо декілька підходів тлумачення договору в доктрині приватного права.

По-перше, договором вважається угода як основна опорна конструкція договірного права⁹. У ст. 41 ЦК УРСР 1963 року було встановлено, що угодами визнаються дії громадян та організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Угоди можуть бути односторонніми і дво- або багатосторонніми (договори)¹⁰. Із зазначеної норми вбачається, що поняття «угода» ототожнювалося з сучасним поняттям «договір». Також, поняття «угода» за ЦК УРСР тотожне сучасному поняттю «правочин», що згідно з ч. 1 ст. 202 ЦК України є дією, яка спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. У ЦК України 2003 року, зокрема, ст. 626 ЦК України визначається, що договір як домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Домовленість виражається у виявленні загальної волі суб'єктів договору, спрямованих на досягнення певних правових наслідків. Воля суб'єктів, як регулятивна функція мозку, що полягає у здатності

⁷ Луць В. В. Інститут договору в цивільному праві України. Право України, 2014. № 2. С. 26–27.

⁸ Малиновська В. С. До питання про специфіку договорів у сфері підприємницької діяльності. Підприємництво, господарство і право, 2001. № 7. С. 53–56.

⁹ Родоман Т. О. Поняття договору за українським та іноземним цивільним законодавством в контексті різних правових сімей: порівняльний аспект. Вісник Донецького національного університету. Серія В: економіка і право. 2013. № 2. С. 321.

¹⁰ Цивільний кодекс Української РСР від 18 липня 1963 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/print1480338483236065> (дата звернення: 09.04.2025).

РОЗДІЛ 1. ДОГОВІР ЯК ПРАВозМІНЮЮЧИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

активно домагатися свідомо поставленої мети, не тільки характеризує договори, але є основою їх укладення¹¹. Так, відповідно до ст. 638 ЦК України, договір вважається укладеним, якщо між сторонами, в потрібній формі досягнуто згоди за всіма істотними його умовами.

Таким чином, з наведеного випливає, що договір — це вольовий акт, який виражає в єдиному волевиявленні загальну волю його суб'єктів, спрямовану на досягнення певних цивільних правових наслідків, зокрема на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, виражених у відповідній формі. За цими ознаками договір у цивільному праві відрізняється від договірних форм, що використовуються в інших галузях, набуваючи певних специфічних рис¹².

По-друге, договір — юридичний факт. Договір може визначатися як умова, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин і як певний автономний, самостійний регулятор правовідносин у суспільстві¹³. Разом з тим, така позиція закріплена у ч. 2 ст. 11 ЦК України: договори та інші правочини є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків.

Зважаючи на те, що юридичний факт — це конкретні життєві обставини, з якими норми цивільного права пов'язують правові наслідки, насамперед на виникнення, зміну і припинення правових відносин¹⁴. На думку В. В. Луця, договору як юридичному факту властиві такі ознаки: у ньому виявляється воля не однієї особи (сторони), а двох чи кількох; при цьому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися та відповідати одне одному; договір — це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення

¹¹ Калаур І. Поняття договору у новому Цивільному кодексу України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук. конф. студ. та аспірантів «Актуальні проблеми правознавства очима молодих вчених», 2002. № 1. С. 89–93, С. 90.

¹² Договір у цивільному і трудовому праві [Довідник]. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. Ч. 1. 280 с. С. 9.

¹³ Сібільов М. М. Базові моделі регулювання договірних відносин за новим Цивільним кодексом України. Українське комерційне право: науково-практичний журнал. Зобов'язальне право в Україні, 2003. № 4. С. 17–18.

¹⁴ Токарева В. І. Цивільне право України. Практикум : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 408 с.

1.1. Поняття цивільно-правового договору та його особливості як правозмінюючого юридичного факту

певних цивільно-правових наслідків: набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків¹⁵.

По-третє, договором є зобов'язальне правовідношення, в якому існують взаємні права та обов'язки у кожної зі сторін. Як зазначає М. М. Сібільов, поняття договору за своїм змістом ширше, ніж поняття договірної зобов'язання, оскільки виступає однією із підстав виникнення зобов'язання¹⁶, в тому числі і його зміни.

Слід зазначити, що договір не обмежується тільки тим, що він впливає на динаміку цивільних правовідносин (породжує, змінює або припиняє їх), а відповідно до вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності і справедливості, визначає зміст конкретних прав та обов'язків учасників договірної зобов'язання. У цьому розумінні договір виступає засобом регулювання поведінки сторін у цивільних правовідносинах¹⁷, оскільки передбачає здійснення суб'єктом предметних дій, тобто визначає, що конкретно повинно бути зробленим і які юридичні вимоги ставляться до виконання.

На думку В. А. Васильєвої, договору слід надавати особливого значення, адже у системі юридичних фактів саме останній відрізняється від інших фактів тим, що він не тільки дає підстави для застосування тієї чи іншої норми права за даного конкретного випадку і для виникнення, зміни або припинення конкретного правовідношення, але й безпосередньо регулює поведінку сторін, визначаючи права й обов'язки учасників правовідношення, яке вони породжують. Таким чином, договір виступає своєрідною програмою дій, координуючи діяльність сторін¹⁸. На думку В. В. Васильєвої, договір — це правочин, що містить в собі домовленість двох або більше сторін¹⁹.

¹⁵ Луць В. В. *Контракти в підприємницькій діяльності* : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 576 с. С. 24.

¹⁶ Сібільов М. М. Зміст цивільно-правового договору. *Вісник Академії правових наук України*, 2003. № 2–3. С. 414–416.

¹⁷ Луць В. В. *Контракти в підприємницькій діяльності* : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 576 с. С. 15.

¹⁸ Васильєва В. А. *Правове регулювання відносин за договором консигнації* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2000. 202 с. С. 102.

¹⁹ Васильєва В. В. *Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання*. Дис. ... канд. юрид. наук. спец. : 12.00.03, Київ, 2012. 217 с.